

LAÁR TIBOR

Id. és ifj. Kerpely Antal munkássága (A két Kerpely)

Amikor a két Kerpely Antal munkásságáról szóló előadásra vállalkoztam, végiggondoltam azokat a jellemző életrajzi adatokat, amelyek az apa és fia életművében összecsengenek, hasonlóak, és azokat, amelyek szembetűnően eltérnek egymástól. Abban mindenképpen hasonlatosak voltak, hogy mindkettőjüket rendkívüli tehetséggel ruházta fel a sors és tehetségüket, alkotóképességüket nagy szorgalommal és szervezőképességgel, a vaskohászat és ezen keresztül az egész ipari fejlődés szolgálatába állították. Bár életpályájuk jelentős fordulópontjai lényegesen eltérnek egymástól, mindketten gazdag életművet hagytak az utókor számára.

Id. Kerpely Antal teljesen ismeretlen ősöktől származott, szüleit elvesztve korán árvaságra jutott. 16 éves korától eltartotta magát és, bár családi háttér nélkül indult, 70 évet ért meg és népes családot hagyott hátra. Ezzel szemben ifj. Kerpely Antal gyermekéveit családi környezetben töltötte, amelynek családfője híres kohász volt. Ennek ellenére viszonylag rövid, 51 éves életpálya után utódok nélkül hunyt el.

Az apa a Bányászati és Erdészeti Akadémiára érettségi nélkül mint rendkívüli (próbaidős) hallgató iratkozott be ösztöndíjjal. Német nyelven tanult, végül négy év múlva kitűnő diplomát szerzett. A fiú ugyanarra az Akadémiára rendes hallgatóként iratkozott be, már magyarul tanult, és apja után 26 évvel ő is kitűnő eredménnyel fejezte be tanulmányait.

Az apa az első közleményeit németül a freibergi Berg- und Hüttenmännische Zeitung-ban jelentette meg. Később nagyszámú cikkét és könyvét párhuzamosan németül és magyarul írta. Ő volt az első kohász Magyarországon, aki miután a Selmeci Akadémián megalapította a Vaskohásztani tanszéket, mint annak vezetője magyarul kezdte meg az oktatást az általa írt tankönyv alapján. A freibergi professzori állást nem fogadta el, a selmeci tanszékvezetői megbízás mellett döntött, később a kincstári vasgyárak központi igazgatójaként mindvégig a magyar vasiipart szolgálta.

Ifj. Kerpely Antal az első szakcikkét magyarul írta, majd a morvaországi Witkowitz-ban vállalt állást. 30 éves korában műszaki igazgatói állást ajánlottak fel neki Donawitz-ban az Österreichisch-Alpine Montan-Gesellschaft vasművénel, amit elfogadott. Később, 1904-ben a vállalat vezérigazgatójává választották. Ezekről az évektől kezdve már több magyar közleményt nem jelentetett meg.

Arról nem tudunk, hogy apa és fia hivatalosan kapcsolatot tartottak-e vagy sem. Annyi bizonyos, hogy kettőjük között a hivatalos kapcsolat létrejöhetett, hiszen a witkowitzi vasművek, a donawitzi vasmű és a kincstári vasgyárak egyidejűleg tagjai voltak az Osztrák–Magyar Vaskartellnek. Az azonban bizonyos, hogy ifj. Kerpely Antal tisztelte az apját. Amikor 1907 júliusában az apa

Selmezbányán meghalt, akkor fia éppen Angliában tartózkodott, ahol cége vezérigazgatójaként tárgyalt. Ott érte utól a távirat a szomorú hírrel. Azonnal megszakította tárgyalásait és Selmezbányára utazott. Apja az Akadémia új épületének aulájában volt felravatalozva és ott, minthogy néhány órával a temetés előtt megérkezett, elbúcsúzatott tőle, végiggondolva mindazt a küzdelmes életet, amelyet a sors apjára kiszabott: a fiatalon munkába állt és írkokoskodó árvagyerek, akire szorgalma és tehetsége alapján az Osztrák–Magyar Államvasutak kohászati gyáranak aninai üzemeiben felfigyeltek, a vállalat központjába, Bécsbe helyezték át, majd ösztöndíjjal a Selmeci Akadémiára küldték. Innen kezdve továbbra is mindent tehetségével és szorgalmával ért el.

Amikor id. Kerpely Antal 1862-ben Bécsben a kitűnő bizonyítvánnyal megjelent a vállalat központjában, azonnal Aninára küldték a vasolvasztó üzem mérnök-gyakornokaként. Az öntöttvas minőségének javítására végzett kísérleti eredményeire két évvel később szabadalmat kapott. Németül írt eredményeire felfigyeltek és meghívták szabadalmának bevezetésére egy szászországi vasgyárba. 1866 tavaszán egy hónapos eltávozást kapott vállalatától. Minthogy a szabadalma szerinti eljárást 8 nap alatt sikeresen bemutatta, a kísérleteket lezárta, módja nyílt számos németországi üzem megtekintésére, a Ruhr-vidékre is eljutott. Számos élménnyel és személyes ismeretséggel gazdagodva tért haza. Megtervezte a Lozsna-réti vasolvasztót és annak építését irányította, amelyből 1867. január elsején csapoltak először vasat. Ezt követően a kiegyezés évének elején hivatalosan állami szolgálatra kérték fel és az év szeptemberében nevezték ki a zólyombrézói vasmű főmérnökévé. Egy év múlva meghívták a Selmeci Akadémiára a vas- és fémkohászat előadó tanárává. Itt a magyar nyelvű oktatás bevezetésével, a vaskohászati tanszék megalapításával és tankönyvírással vetette meg a magyar vaskohászat fejlődésének alapjait. Akadémiai éve alatt a Péch Antal által 1868 januárjában indított Bányászati és Kohászati Lapokat (BKL) is szerkesztette. 1881-ben kinevezték pénzügyminisztériumi tanácsosként a kincstári vasgyárak központi igazgatójává. Nagy lendülettel kezdett az elmaradott állami vasgyárak nagyüzemmé fejlesztésébe, kezdeményezte a vasúti szárnyvonalak kiépítését és ezzel a szállítás korszerűsítését. A Besztercebánya és Rónitz, ill. Zólyombrázó között a kincstári vasgyárak költségén kiépített szárnyvonalakat az „élet útjának” nevezte.

A kincstári vasgyárak termékszerkezetét azok adottságai szerint átszervezte és elkezdte a Vajdahunyd melletti korszerű vasgyár építését. A nagyszerű vállalkozás első szakaszában előbb a szállítási útvonalakat építette ki. A nyersanyagnak, azaz az ércnek és a faszénnek a kohóhoz szállítására korának leghosszabb, 30,5 km hosszúságú drótkötélpályáját építtette meg. A készáru szállítására a Maros völgyében húzódó fővonalhoz szárnyvonalat építtetett. Ilyen előkészületek után 1884-ben helyezték üzembe az első, majd egy évvel később, 1885-ben a második faszenes vasolvasztót. A harmadik faszenes vasolvasztót, a fennállott nyersvashiány miatt megépítették, és 1891-ben helyezték üzembe. A vasolvasztó-kapacitás további bővítésére 1895-ben került sor, amikor egy 40 000 t kapacitású kokszos vasolvasztót helyeztek üzembe.

A monarchián belül elmaradott hazai vasipar fejlődése nehézségekbe ütközött. Az 1885-ben előállott vaspiaci krízis miatt átmenetileg megtorpant a fejlődés üteme. Akkor, minthogy a krízis nemcsak a magyar vasipart sújtotta, hanem az osztrák és cseh-morva vasgyárakat is, a monarchia összes vasgyárát magába foglaló egyezményt kötöttek. Az így létrejött Osztrák–Magyar Vaskartell ellen tudott állni a nyugati túltermelési válság által előidézett piacbénító hatásnak. Ebben jelentős szerepe volt Kerpely Antalnak azzal, hogy akkorra már egyenrangú félként vehetett részt a hazai vasipar az egyezés megkötésekor. Kerpely helyzetelemző cikkeivel, előadásaival sikkra szállt azért, hogy a vidéki kisebb üzemek is megtarthassák termelésüket, rendszeres jövedelemhez juttassák dolgozóikat, ezáltal megmaradt az egész vidék népességmegtartó képessége.

Kerpely Antal vezető szerepet vállalt a kohászok társadalmi szervezetének létrehozásában is. Amikor 1881 januárjában elbúcsúzott a katedrától és Pestre költözött, a Magyar Mérnök és Építész Egylet keretein belül megalapította a Bányász-Kohász szakosztályt. Megnyitó előadást vállalt 1885-ben az Országos Ipari Kiállítás idejére rendezett kohász kongresszuson, majd a millenniumi rendezvényen átfogó előadást tartott, akkor már az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) felkérésére, amelynek 1892-ben alapító tagja volt.

Id. Kerpely 1897-ben vonult nyugállományba, de észrevételeit cikkek formájában továbbra is megtette. Utolsó éveiben önéletrajzának megírásán dolgozott, de azt már nem tudta befejezni. Mind- ezt végiggondolhatta ifj. Kerpely Antal apja ravatalánál. Az este fél kilenckor kezdődött gyászszer- tartáson a fiú népes család körében vett részt és kísérte apja koporsóját, akit a diákok fáklyás me- nete követett. Id. Kerpelyt korábban elhunyt felesége mellé temették.

Ifj. Kerpely Antal 1866-ban Ruszkabányán (Krassó-Szörény vm.) született apja harmadik gyer- mekeként, mégis ő örökölte apja Krassai lovag címét, amelyet id. Kerpely Antal a magyar nyelvű vaskohászattani tankönyv megírásával és a tanszékalapítással érdemelt ki. Ifj. Kerpely 1887-ben fejezte be kitűnő eredménnyel az Akadémiát, majd első munkahelyén, a trzynietzi vasműben hívta fel magára, ill. tehetségére a figyelmet: egy év múlva már a witkowitzi kavartvas üzemben dolgo- zott. Rövid idő múlva kinevezték az új acélöntöde vezetőjévé. Számos fejlesztési javaslata közül abból a korból a Martin-kemence adagoló gépe volt a legjelentősebb. Fáradhatatlan szorgalommal tanulmányozta az ötvözt acélokat, és nagy nikkeltartalmú páncéllemez-gyártási eljárása az üzemet európai hírűvé tette. Ezek után meghívták Kladno-ba a Poldihütte hadiüzem vezetésére, ahol az ágyúcsövek, lövegek gyártását irányította 1893–1897 között. 1897 decemberében vállalta el az Österreichisch-Alpine Montan-Gesellschaft műszaki igazgatói állását a steierországi Donawitz- ban. Az 1881-ben több kisebb üzem összevonásával alapított vasmű az ő irányítása alatt fejlődött a monarchia legnagyobb vas- és acélművévé. A vasmű 1898-ban 116 ezer tonnát termelt, 1912-ben a termelés meghaladta az 500 ezer tonnát. Mindez nem mehetett volna végbe a termelés minden szakaszában bevezetett fejlesztések nélkül. Ezek közül a legjelentősebbek közé tartozik, hogy ifj. Kerpely vezette be az európai szárazföldön először a Donawitzi Martin-üzemben a folyékony nyers- vasbetét adagolását. Továbbá a napi 400 t teljesítményű nagyolvasztóhoz az adagolás számára fer- de felvonót építtetett; modern üzemmé fejlesztette a lemezhengerművet és korszerűsítette Eisen- erzben a bánya szállítóberendezéseit.

Bármennyire is hosszú sora van a legkülönbözőbb termelési szakaszok berendezéseinek fejlesztésében, számára világhírnevet mégis legnagyobb találmánya, a forgórostélyos, azaz a salakot önmaga ürítő, ezáltal folyamatos üzemű gázgenerátor szerzett. A róla elnevezett Kerpely-gázgenerátorok az egész világon elterjedtek, nemcsak a kohászatban, hanem más iparágakban is. A Kerpely-gene- rátorok használata csak a földgázfűtés bevezetésével, az 1950–60-as években szorult vissza.

Mindezen teljesítmények elismeréseként 1914-ben a németországi Verein deutscher Eisenhüt- tenleute a Carl-Lueg emlékérem arany fokozatával tüntette ki. Ezt a megtiszteltetést, sajnos, már nem élvezhette, mert gyógyíthatatlan elmebetegség tört rá, majd három év múlva egy bécsi sza- natóriumban elhunyt. Síremléke nem maradt fenn.

A két Kerpely Antal életpályájának rövid ismertetése nem volna teljes eredményeik utóéletének méltatása nélkül. Id. Kerpely életrajza és a gyászszertartás méltatása 1907. augusztus 15-én jelent meg a BKL-ban. Ebből megtudhatjuk, hogy 1875-ben tüntették ki a Vaskoronarend III. fokozatával és Krassai Lovag címet kapott. Továbbá, hogy a Kereskedelmi és Iparkamara levelező rendes tagja, Vajdahunyad város díszpolgára, a selmecbányai Gyógyászati és Természettudományi Társaság tisz- teletbeli tagja, az 1889. évi párizsi világkiállítás nemzetközi bányászati kongresszusának tisztelet- beli elnöke volt. A mindezekkel kivívott tisztelet készítette Selmecbánya polgárait, hogy a diákok lobogó fáklyáival megvilágított gyászmenet mellett, mintegy sorfalat állva, részvétellel búcsúzzanak a város nagynevű volt professzorától.

1914-ben a Selmeci Akadémián leleplezték mellszobrát, 1916-ban a BKL-ban megjelent teljes terjedelmében be nem fejezett önéletrajza. Szobra az Akadémiával Sopronba került, jelenleg az Öntödei Múzeum szoborparkjában látható Budapesten. Az OMBKE, alapításának 75. évfordulóján id. Kerpely születésének 130. évfordulója tiszteletére Kerpely-emlékérmét alapított. 1987-ben, születésének 150. évfordulója tiszteletére az egyesület Kerpely-emlékévvvel tisztelte meg a leg- nagyobb magyar vaskohász emlékét. Az emlékévhöz kötődik ifj. Kerpely Antal méltatása is, halálának 70. évfordulójára emlékezve. A Kerpely-emlékév rendezvényeihez kapcsolódtak a lengyel és az osztrák társegyesületek, valamint a Kassai Műszaki Egyetem.

A lengyel társegyesület kezdeményezésére az OMBKE-vel közösen a Cherzuw-i Báthory

Acélművekben kétnyelvű, lengyel–magyar emléktáblát állított a két egyesület. Az emlékévet mindkét Kerpelyről szóló megemlékezés zárta Leobenben, ahol a Donawitz-ba vezető út, valamint a gyári munkáslakótelep mindmáig Kerpely, az egykori vezérigazgató nevét viseli.

Ifj. Kerpely Antalról az első méltatást 1917-ben a Stahl und Eisen 1917. évi 34. számában megjelent egész oldalas cikk közölte közvetlenül halála után. Ezt követően a német nyelvű szakirodalom a forgórostélyos gázgenerátorról rendkívül dicsérő hangon közölt leírásokat, azzal, hogy ez a gyakorlatban is bevált és világszerte elterjedt találmány az „osztrák Kerpely műve”.

Id. Kerpely Antal sírját a selmecbányai temetőben az OMBKE tagjainak csoportja évről évre meglátogatja, gondozza és virágot helyez el rajta. Ifj. Kerpely Antal egy bécsi temetőben jeltelen sírban nyugszik.

